

УДК 94 (438)

ГАЛИЧИНА У КОНЦЕПЦІЇ ПОЛЬСЬКОЇ МЕСІАНСЬКОЇ ВІЗІЇ

Віталій Лисенко

ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет»
Україна, 50086, Дніпропетровська область, м. Кривий Ріг, вул. Гагаріна, 54
e-mail: vitaly.istorik@gmail.com

Сучасні суспільно-політичні процеси потребують ретроспективного погляду у минуле, вивчення історичних процесів та явищ, розуміння їх перебігу, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, визначення закономірностей задля забезпечення подальшого розвитку особистості та суспільства загалом, формування ефективної державної політичної системи. Надзвичайно актуальним для національного самоствердження та налагодження партнерських відносин із Польщею та всебічного вивчення історії українсько-польських міжетнічних відносин, що характеризувалися як конфліктністю, так і спробами порозуміння є дослідження ролі Східної Галичини у польській месіанській візії, яку було теоретично обґрунтовано польськими політичними діячами XIX – першої половини XX ст.

Оцінюючи конфліктність польсько-українських відносин, негативних наслідків міжетнічної конфліктно-конфронтаційної взаємодії, наголошуємо на необхідності адекватної оцінки трактування польської месіанської візії та відновлення історичної справедливості, національного самоствердження, винятково шляхом пошуку взаємного порозуміння та прощення, недопущення етнічних протистоянь і налагодження партнерських відносин між націями.

Сучасною вітчизняною та зарубіжною полоністикою вже, певним чином, розкрито деякі аспекти проблеми нашого дослідження, однак залишаються ще питання, що потребують більш повноцінного розкриття. Тому вважаємо за необхідне розкрити особливості формування польської месіанської візії та місця у ній Галичини. Потрібно неупереджено та незаангажовано розкрити причини та передумови, що справили вплив на обґрунтування Галиції, як складової польської держави, центру відродження Речі Посполитої.

Дослідженням даної проблеми займалися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники, зокрема Т. Зарецька [1], Я. Пісулінський [2], С. Плохій [3], М. Рябчук [4], М. Сивіцький [5], С. Ніцея [6], Л. Вульф [7].

Друга половина XIX ст. стала періодом радикальних суспільно-політичних перетворень в імперії Габсбургів. Внаслідок подій, що відбулися у сер. XIX ст. цісар Франц-Йозеф I був змушений піти на поступки задля збереження цілісності держави, керуючись при цьому принципом «розділяй і володарюй». У 1867 р. цісар проголосив дуалізм імперії та розпочав ліберальні реформи, одночасно надаючи автономні права польському народу. Королівство Галиції та Лодомерії у даних умовах стало «польським П'ємонт», в якому повноцінно, зважаючи на досвід «Великої еміграції», сформувалася концепція польського месіанства.

Визначення Галичини як власне польської території має давнє коріння. Ще на початку XIV ст. даний регіон був завойований польським королем Казимиром Великим, де протягом століть проходили асиміляційні процеси як насильницького, так і добровільного характеру. Однак після Першого поділу Речі Посполитої у 1772 р. ситуація частково змінилася, адже поляки втратили державність, й опинилися у тому ж становищі, що й українці. Галичина відійшла до Австрійської імперії. Якщо для українців принципово нічого не змінилось, адже одна імперія змінила іншу, то до поляків цісарі проводили більш м'яку політику задля уникнення проявів сепаратизму у регіоні, що, у свою чергу, не могло не посилити антагоністичні настрої між народами.

Як слушно зауважує американський історик Л. Вульф: «Парадокс історичної подібності між колишніми Галицькими землями Польщі й України у тому, що саме тут антагонізм між поляками й українцями був найбільшим у період правління династії Габсбургів. Все це пояснювалося тим, що імператори створювали Галицію з метою легітимізації приєднання земель Польсько-Литовської держави (Речі Посполитої) у 1772 р., коли відбувся перший поділ Польщі. Глибоко релігійна імператриця Марія Терезія відчувала психологічний дискомфорт через моральні переконання щодо захоплення території іншої католицької держави. Тим самим показуючи приналежність поляків до ко-

ронного краю, їх владний вплив» [7, р. 167].

Таким чином можемо констатувати, що коріння майбутньої боротьби між українцями та поляками, яка досягла піку в кінці XIX – поч. XX ст. були закладені цісарською владою. Не вбачаючи відмінностей між народами, нехтуючи національними інтересами українського населення, задля нормалізації відносин з поляками було закладено фундамент однієї з найгостріших проблем в Австро-Угорській імперії та Другій Речі Посполитій.

Повноцінне ж обґрунтування месіанської теорії «польськості» Галичини відбулося після «весни народів» в Австрійській імперії, коли польські політичні сили почали боротися проти українського національного руху, який сформувався в умовах революційних подій. Хоча, починаючи з 1849 р. у країні почалася «Бахівська реакція», революція зазнала поразки, все ж польське населення Галичини наочно продемонструвало урядовим колам, що польський національний рух не є ефемерним і має чітку та сильну соціальну підтримку. Тому вже у 1861 р. цісар Франц-Йозеф I був вимушений проголосити автономію Галичини та дати згоду на скликання Галицького сейму, де переважали поляки. Окрім цього, починаючи з 1867 р. і до 1914 р., намісником краю завжди призначався представник із польської еліти. Тобто влада в автономному регіоні належала фактично польським аристократичним колам. Звичайно це не могло не справити впливу на означення Галичини та її столиці м. Лембергу (Львову), як центру польського державного відродження. С. Ніцея, розкриваючи приналежність Східної Галичини до Польщі, наголошує: «Немає історії Галичини без історії Польщі й історії Польщі без Галичини та її людей. Шість століть жили поляки на цих землях, вважаючи їх своїми. Вони приклалися до розвитку культури цього краю, культури польської, панської. Львів став «Semper Fidelis» (завжди вірне Речі Посполитій) – столицею польського П'ємонту, найголовнішим політичним осередком Другої Речі Посполитої» [6, s. 76].

Каталізатором до обґрунтування у месіанській візії «польськості» Галичини вже на політичному рівні стали патенти цісарів Австро-Угорщини (т.зв. «патенти двох цісарів»), які були проголошені вже на завершальному етапі Першої світової війни та у переддень революції 1918 р. У листопадовому патенті Франца-Йозефа I від 02.11.1916 р. проголошувалося відродження Польщі під протекторатом країн Четверного союзу. Полякам було надано широкі самоврядування. У цьому ж патенті було

повністю знівельовано намагання українців поділити Галичину на Західну та Східну, тобто за етнічним принципом. Поляки отримали хоч і часткову, по-суті маріонеткову, але державу, тоді як українці повністю втратили віру в автономію Галичини. Жовтневим патентом цісаря Карла I від 16.10.1918 р. було визначено право народів, які входять до складу імперії, на самовизначення, творення власної держави. У документі прописувалося окремим пунктом «польське питання», окреслювалося необхідність створення повноцінної держави, тоді як українцям Галичини цього разу надавалася лише автономія у складі Польщі.

З вище означеного можемо констатувати, що польський політичний табір мав значну підтримку як у країн Четверного союзу, так і у країн Антанти, що зіграло не останню роль у підсиленні їх державотворчих прагнень. Після завершення Першої світової війни польський політик, щоб залучити країни Антанти до вирішення «польського питання», розгорнув активну пропагандистську роботу, що мала на меті теоретичне обґрунтування історичної необхідності відродження Речі Посполитої, її геополітичного значення на політичній карті тогочасного світу.

У цих сприятливих умовах представники польської еліти Р. Дмовський та Ю. Пілсудський, які користувалися авторитетом у суспільстві та на міжнародному рівні, обґрунтували хоч і різні, але схожі за своїм змістом месіанські візії, що мали на меті визначення кордонів майбутньої польської держави. С. Плохій констатує, що польська національно-демократична партія під керівництвом Р. Дмовського прагнула поглинути галицьких українців польською культурою, у той час як польські соціалісти, яких очолював майбутній голова польської держави Ю. Пілсудський, виступали за федеративне вирішення українського питання у рамках польської держави, однак без Галичини, вважаючи Львів «колискою відродженої Польщі». Між польськими й українськими поглядами на майбутнє Галичини було мало місця для компромісу [3, с. 237]. Тобто автори даних месіанських концепцій вбачали, що Галичина є польською територією, пропагуючи ідею про відродження Речі Посполитої у кордонах 1772 р.

Розглядаючи позицію Ю. Пілсудського необхідно відзначити, що політик розмежував українські території на 2 частини – «Східна Малопольща» (територія Східної Галичини), що є невід'ємною складовою Речі Посполитої та «Велика Україна» (Наддніпрянська Украї-

на), яка повинна стати незалежною державою, й буде надійним союзником у боротьбі з більшовицькою Росією. Т.Зарецька констатує: «Позиція Ю.Пілсудського у питанні кордону з Україною була найбільш поміркованою серед інших польських політиків і найбільш невибагливою у зазіханні на українські етнічно-історичні землі» [1, с.159]. Отже, аналізуючи дану позицію варто наголосити, що Східна Галичина у ній трактувалася тільки польською територією, що повинна увійти до відродженої держави.

Радикальніші погляди на приналежність краю до Польщі викладені у месіанській візії Р.Дмовського. Для пояснення свого бачення на майбутнє Галичини спочатку ним було означено історичні обставини необхідності включення краю до майбутньої Польської держави. Після чого було піддано нищівній критиці український галицький національний рух. Зокрема він наголошував на тому, що український галицький незалежний рух буде постійно послаблювати польський вплив на територію. Забезпечення незалежності України призведе до антипольської та германо-фільської течії у галицькому суспільстві. Тому потрібно паралізувати цей рух і приєднати Східну Галичину до Польщі» [5, с. 50].

Зрештою з цього виходить, що він стояв на позиціях відродження Речі Посполитої «od morza do morza». Галичина у даній сентенції мала стратегічне значення, що і зумовило активну боротьбу за «польськість» регіону. Апелюючи до міжнародної спільноти, Р.Дмовський піддавав критиці український вектор у розвитку земель. Галицькі українці характеризувалися у даній концепції як несвідоме населення, яке є байдужим до національних позицій, що виступає знаряддям протидії Антанті та Четверного союзу [5, с. 50].

Звичайно, дане тлумачення не мало жодного підґрунтя під собою. Однак в умовах завершення Першої світової війни та розпаду Австро-Угорської імперії постав реальний план країн-переможниць про відродження Польщі, й тому, щоб досягти позитивного результату, польська національна еліта доклала значні зусилля.

У жовтні 1918 р. Р.Дмовський передав президенту США В.Вільсону «меморандум», в якому визначалась «польськість» Галичини та слабкість українського національного руху. Зокрема, автор зазначав: «Не можна говорити про нормальний розвиток Галичини, адже руський (український) народ знаходиться в ембріональному стані, що має низький духовний

рівень, і неспроможний створити сильний уряд» [5, с. 51]. Тобто у даному документі визначалися підвалини щодо майбутньої окупації краю Другою Річчю Посполитою.

Однак польський історик Я.Пісулінський зауважує, що: «Р.Дмовський публічно заявляв, що українці не є ніяким народом, але одночасно з цим у розмовах зі своїми соратниками говорив про українську загрозу. Він вважав, що українці ніколи не відмовляться від Львова, а з огляду на те, що поляки теж ніколи від нього не відмовляться, то цей конфлікт є неминучим» [2]. З цього випливає, що хоч теоретик стояв на позиціях визначення українського галицького національного руху як недорозвинутого, що не має історичної місії, все ж був вимушений розуміти, що це є реальна сила, а не щось ефемерне, що знаходиться у стані дозрівання. Тому у поглядах Р.Дмовського відбувалося певне роздвоєння, що мало популістський націоналістичний характер.

Аналізуючи вище окреслену месіанську візію можемо виокремити низку принципових моментів: по-перше, автор відкидав будь-яку можливість поділу Галичини на Східну та Західну (українську та польську), вважаючи її тільки польською, центром шляхетської елітарної культури. По-друге, відродження Речі Посполитої неможливе без Галіції, яка стала «польським П'ємонтом», тобто фундаментом національного політичного відродження.

З цього приводу влучно зауважив М.Сивіцький, що тільки у голові зі спотвореною психікою може народитися погляд, що українці та русини – це гірші народи, які не здатні до самостійного буття і тому повинні бути скорені поляками – «народом панів». З цього видно, що концепція Р.Дмовського носила шовіністичний і великоімперський характер. Показовим доказом цього слугує його теза: «Галицька та Велика Україна не була б у своїй стихії і не представляла б здорових стосунків. То насправді був би гнійник на тілі Європи, сусідство з яким було б фатальним» [5, с. 55].

Тобто трактування причетності Східної Галичини до польського етносу у працях Р.Дмовського є лише виявом полоноцентричного месіанізму, який є одним з різновидів месіанських візій загалом. Звичайно, дана сентенція відкидала будь-який вияв національних прагнень українців, що жили у регіоні. Адже Східна Галичини стала «українським П'ємонтом», тобто центром політичного відродження держави. Склалася своєрідна ситуація, коли два народи надавали такої ролі краю. Це призвело до активізації українсько-

польських міжетнічних антагонізмів у міжвоєнний час.

М.Рябчук, оцінюючи історичні дискурси про визначення «польськості» чи «українськості» краю, підкреслює: «Галичину вигадали австрійці, привласнили поляки і, врешті, перевинайшли та перепривласнили собі українці. Ні австрійський, ні польський міфи Галичини не виявилися достатньо життєздатними, щоб витримати історичні виклики. У такому контексті цілком зрозуміло, що міф національного «П'ємонт» незрівнянно важливіший сьогодні для українців, аніж подібний міф для поляків. Польський міф неминуче мусив поблякнути після здобуття країною незалежності. Сьогодні він для поляків є суто культурно-історичним феноменом, із вельми малим політичним значенням, принаймні поза маргінальними групами «кресов'яків». Польський міф Галичини ностальгійний і ретроспективний, він стосується радше «кресів, які ми втрапили», аніж Європи, яку маємо здобути» [4].

Таким чином, проаналізувавши особливості трактування «польськості» Галичини, можемо констатувати, що фундамент даної позиції був закладений ще у другій половині XIX ст., коли австрійською владою для умиротворення та стабілізації становища у регіоні було послаблено тиск на польських підданих у регіоні та проведено політичні реформи, за якими польська еліта отримала політичні права. У цих умовах поляки шляхом співпраці з країною-метрополією поступово почали втілювати ідею відродження Речі Посполитої. Східна Галичина стала центром політичного відродження етносу. У цих умовах і сформувалася – візія причетності краю винятково до поляків, що зводилася до наступних положень:

– по-перше, визначення історичного права поляків на панування у регіоні, адже починаючи з пізнього Середньовіччя він входив до складу Першої Речі Посполитої, що на думку політичних діячів накладало особливий відтінок на ментальність жителів, їх культуру – «сарматську», «шляхетську»;

– по-друге, визначення регіону, як «Польського П'ємонт», що в умовах втрати державності став плацдармом національного відродження та надійним фундаментом подальших державотворчих процесів;

– по-третє, оцінюючи можливу загрозу з боку Радянської Росії, було сформовано позицію, що ніхто окрім поляків не у змозі створити сильну державу у Східній Європі, що стане опорою демократії та тією силою, що буде здатна зупинити більшовицьку загрозу, а для того, щоб Польща була сильною, вона повинна приєднати до своєї території всі землі, що є на думку польської еліти польським, і Галичину зокрема. При цьому нівелювалося право галицьких українців на створення власної держави, і це подавалося як історична необхідність: тобто без сильної Польщі не буде сильної Європи.

Маючи обґрунтовану позицію на майбутнє краю, польський політикум після завершення Першої світової війни почав втілювати у життя дану сентенцію, однак це спричинило опір української національної еліти та вилилося в українсько-польську війну 1918-1919 рр. Хоча поляки і здобули перемогу у війні внаслідок військової та дипломатичної підтримки з боку країн Антанти, особливо Франції, та окупували Східну Галичину у 1921 р., однак, це не призвело до стабілізації ситуації у краї, а навпаки – до активізації міжетнічних конфліктів між українцями та поляками. Невирішеність «українського» питання, визначення «польськості» Галичини призвели до антагонізмів між народами у роки існування Другої Речі Посполитої та братовбивчої війни у роки Другої світової війни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Зарецька Т. Політика другої Польської республіки щодо Східної Галичини та позиція Ю.Пісудського (кінець 1918-1919 рр.) / Т.Зарецька // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – 2004. – Вип. 11. – С. 158-176.
2. Пісулінський Я. Українське питання в політичній думці Пісудського / Я. Пісулінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nashapolsha.com.ua/ukrayinskepytannya-v-politychnij-dumtsi-pilsudskogo>
3. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / С. Плохій. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 496 с.
4. Рябчук М. Перевинайдення Галичини: від імперської вигадки до постімперської міфотворчості [Електронний ресурс] / М.Рябчук. – Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/34476>
5. Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. У 3-х т. / М. Сивіцький; пер. з пол. Є. Петренка. – К.: Видво імені Олени Теліги, 2005. – Т. 1. – 344 с.
6. Nicieja S. Kresowa Atlantyda. Historia i mitologia miast kresowych / S. Nicieja. – Opole: Opolgraf SA, 2012. – 288 s.
7. Wolff L. The Idea of Galicia. History and Fantasy in Habsburg Political Culture / L. Wolff. – California: Stanford University Press, 2010. – 502 p.

Лисенко Віталій Галичина у концепції польської месіанської візії

У статті обґрунтовуються ідейні засади трактування польською месіанською візією «польськості» Галичини. В умовах модерного націотворення у польського народу сформувалися політичні концепції про територію Речі Посполитої, що має бути відроджена шляхом збройної боротьби та співпраці з країною-метрополією (Австро-Угорщиною).

Автор наголошує на тому, що Галичина розглядалася у цій сентенції як національний плацдарм до активізації згаданих ідей. Зокрема, після завершення «Бахівської рекації» в імперії Габсбургів Королівство Галиції та Лодомерії стало

«Польським П'ємонтом», тобто центром національного відродження. Польські діячі в умовах ліберальної політики цисаря Франца-Йозефа I активно впроваджували у життя ідею «польськості» Галиції. Однак автор констатує, що дані події зумовили появу глибоких міжетнічних суперечностей між галицькими поляками та галицькими українцями.

Ключові слова: месіанство, концепція, Галичина, поляки, політикум, антагонізм, етнічна приналежність

Лысенко Виталий Галиция в концепции польской мессианской визии

В статье обосновываются идейные основы трактовки польской мессианской визии «польскости» Галиции. В условиях современной нации у польского народа сформировались политические концепции о территории Речи Посполитой, которая должна быть возрождена путем вооруженной борьбы и сотрудничества с государством-метрополией (Австро-Венгрией).

Автор отмечает, что Галиция рассматривалась в этой сентении как национальный плацдарм к активизации упомянутых идей. В частности, после завершения «Баховской реакции» в империи Габсбургов Королевство Галиции и Лодомерии стало «Польским Пьемонтом» – центром национального возрождения. Польские деятели в условиях либеральной политики императора Франца-Иосифа I активно внедряли в жизнь идею «польскости» Галиции. Однако автор констатирует, что данные события обусловили появление глубоких межэтнических противоречий между галицкими поляками и галицкими украинцами.

Ключевые слова: мессианство, концепция, Галиция, поляки, политикум, антагонизм, этническая принадлежность

Lysenko Vitaly Galicia in the concept of Polish messianic vision

In this paper, the idea bases of an interpretation of the Polish messianic vision of Galicia's «polishness» are proved. Under conditions of modern creation of a nation, the Polish formulated political conceptions about the territory of the Commonwealth of Poland, which should be revived with the armed struggle and cooperation with the metropolitan country (Austria-Hungary).

The author stresses that Galicia was viewed in this statement as a national bridgehead before the activation of the mentioned ideas. Especially after finishing of «Bach's reaction» in the Habsburg Empire, the Kingdom of Galicia and Lodomeria became the «Polish Piedmont», that is the centre of national revival. Under conditions of emperor Franz Joseph I liberal policy, the Polish statesmen actively inculcated the idea of Galicia's «polishness». However, the author states, the given events caused the appearance of deep-rooted contradictions between the Polish and the Ukrainians in Galicia, which were characterized with their antagonism even before that. All these circumstances created a unique situation.

Galicia, which was always the centre of Ukrainian-Polish interethnic conflicts, became the centre of Ukrainian as well as Polish national revival, which caused interethnic conflicts and fratricidal war at a later date. The Polish politicians, annihilating national interests of Galicia's Ukrainians, were creating ideological foundations of a messianic conception of «Poland from the sea to the sea», giving one of the leading roles in it to Galicia. The author states Galicia's role in the Polish messianic vision is one of the main, which, after that, became the basis of conception of Eastern Borderlands (Eastern Kresy) of the Commonwealth of Poland on the boundary the XIX-XX centuries by R. Dmowski and J. Pilsudski, who considered this territory as the part of Greater Poland. In fact, the ideologists of Polish messianism mentioned above fully formulated and theoretically proved Galicia's belonging to the future Polish state. We find it reasonable to reveal, in the sequel, the peculiarities of practical realization of the mentioned scholar statement in 1918-1921.

Keywords: messianism, conception, Galicia, the Polish, politicians, antagonism, ethnical belonging

Рецензенти:

Кривошея І.І., к.і.н., професор

Тробські Мацей, доктор габлітований, професор

Надійшла до редакції 05.07.2017 р.